

Ксенија / Кончаревић

О неким аспектима пасторалне комуникације у српској говорној и социокултурној средини

Socjolingwistyka 28, 187-202

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

КСЕНИЈА КОНЧАРЕВИЋ

Универзитет у Београду, Београд (Република Србија)

О НЕКИМ АСПЕКТИМА ПАСТОРАЛНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ У СРПСКОЈ ГОВОРНОЈ И СОЦИОКУЛТУРНОЈ СРЕДИНИ*

Кључне речи: сакрална комуникација, пасторална теологија, професионална комуникациона личност, вербално и невербално комуникационо понашање.

САЖЕТАК

Рад представља покушај емпиријске анализе детерминанти успешности пасторалне комуникације у српској говорној и социокултурној средини уз коришћење комплексне методологије утемељене на моделима истраживања заснованим у руској комуникационој лингвистици (вороњешка школа).

STRESZCZENIE

O pewnych aspektach komunikacji pastoralnej w serbskiej wspólnocie społeczno-kulturowej

Słowa kluczowe: komunikacja w domenie sacrum, teologia pastoralna, podmiot komunikacji specjalistycznej, werbalne i niewerbalne działania komunikacyjne.

W pracy zaprezentowano analizę empiryczną czynników pastoralnej komunikacji w serbskiej wspólnocie społeczno-kulturowej. Wykorzystano złożoną metodologię badawczą, wzorując się na modelach analiz wypracowanych w ramach rosyjskiej lingwistyki komunikacyjnej (worońska szkoła).

У данашње време бројна истраживања у сфери социолингвистике, контрастивне и етничке културологије, прагмалингвистике актуализују потребу системског описивања комуникационе културе народа, узрасних, гендерних, социјалних (професионалних, верских и др.) група, као и комуникационог понашања појединаца. Циљ истраживања комуникационе културе јесте реконструисање одређене комуникационе личности, односно идентификовање обележја својственог јој комуникационог понашања. Комуникациона личност дефинише се као комуникативна

* Рад је израђен у оквиру пројекта Православног богословског факултета Универзитета у Београду под насловом „Српска теологија у XXI веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту — историјска и савремена перспектива“, који финансијски подржава Министарство просвете и науке Републике Србије (евиденциони број пројекта 179078).

индивидуалност појединца (индивидуална комуникативна личност) или просечна комуникациона индивидуалност извесног социјума (колективна комуникациона личност) која представља укупност интегративних и диференцијалних језичких карактеристика и одлика комуникационог понашања личности или социјума што их чланови одговарајуће лингвокултурне заједнице перципирају као карактеристичне за дотични тип личности (Саломатина 2003: 103–107; Саломатина 2005: 85–86; Стернин 2008: 104–129). У том смислу можемо говорити нпр. о професионалној комуникационој личности као професионално условљеној конституенти националне комуникационе личности.

Међу професионалним комуникационим личностима које су нарочито занимљиве за проучавање значајно место заузима до сада потпуно неистражена комуникациона личност парохијског свештеника (пажња истраживача, по нашем увиду, била је фокусирана на комуникативне личности војних лица — Багрянская 2004, лекара — Дедова 1999; Дедова 2000, политичара — Капустян, Антонова 2004; руководиоца — Лазуренко 2000; Лазуренко 2007, наставника — Мруц 1997; филолога — Саломатина 2006; Саломатина 2007, радио и телевизијских водитеља — Беспамјатнова 2007; Мокичева 2005). Изучавање комуникационе личности свештеника, која до сада није била предмет ни теоријско-концепцијске, ни евалуационе (експерименталне) анализе, актуелно је како због изузетног јавног и духовног значаја свештеничког позива, сложености и вишедимензионалности пасторалног служења (о овоме в. детаљније Керн 1997: 11–145; Маринковић 1970: 5–87; Стамулис 2005: 239–248), тако и због улоге коју свештеници имају у подизању норматива културе говора и квалитета комуникације у друштву уопште, што свакако проистиче из њиховог ауторитета у унутарцрквеним, а у новије време (у постатеистичким и посттоталитарним друштвима) и у ванцрквеним круговима, нарочито захваљујући мисионарским активностима које се одвијају преко медија и повећаној улози Цркве у јавном животу. Актуелност нашег истраживања додатно проистиче и из чињенице да се у њему први пут у српској комуникационој лингвистици примењује методологија описа професионалне комуникационе личности разрађена у окриљу вороњешке школе комуникационе лингвистике, чији је оснивач Ј.А. Стернин и у чији рад се укључио већи број истраживача (детаљнији преглед ове методологије в. у: Лазуренко 2007: 46–52; Стернин 2008: 104–153; Саломатина 2007: 23–26), као и из његове усмерености на до сада такође готово неистражену сферу сакралне комуникационе културе (о стању, могућим правцима и методологији истраживања у овој области в. Кончаревић 2010: 89–95; Кончаревић 2013: 7–27).

У овом раду покушаћемо да идентификујемо на који начин је комуникациона личност парохијског свештеника репрезентована у свести носилаца српског језика, како они перципирају и концептуализују комуникациону делатност пастира у савременим условима унутрашње и спољашње мисије Цркве и какве захтеве пред њега постављају.

Емпиријска анализа базира се на анкетним одговорима 150 испитаника — студената Православног богословског факултета Универзитета у Београду (прва

и друга година основних студија), 150 ученика двеју богословија у Србији (трећа и четврта година), који се припремају за свештенички позив и имају веома добар увид у различите аспекте деловања свештенства, као и 200 парохијана четири београдска храма (три из централне градске зоне и једног приградског). Узете су у обзир и белешке вођене током петодневног непосредног опервирања комуникационог понашања свештеника из поменути четири београдска храма од стране посебне групе студената (20 истраживача са 4. године студија). У пилот анкети учествовало је 50 испитаника, у идентификовању комуникационих својстава свештеника 150 испитаника, у асоцијативном експерименту везаном за идентификовање стереотипа о свештенику 150 испитаника, у оцењивању говорних манира свештеника 150 испитаника, у идентификовању прихватљивих и неприхватљивих исказа свештеника 150 испитаника, а у процедури верификације 200 испитаника. У даљем излагању представимо и прокоментарисати налазе добијене примењеним методолошким процедурама.

1. **Пилот анкета.** У прелиминарној етапи (пилот анкети), која представља основно полазиште за даље сагледавање параметара комуникационог понашања свештенства, извршено је анкетавање релативно малог броја испитаника. Циљ ове процедуре било је задобијање полазних информација. Од испитаника је тражено да наброје личностна својства која поседује типични представник анализирани професионалне групе. Конкретно, испитаници су у слободној форми одговарали на питање: *Којим својствима се, по вашем мишљењу, одликује свештеник?* Као резултат анкетавања задобијен је прелиминарни списак својстава свештеника: *добродушан, добронамеран, испуњен унутрашњим миром и духовном радошћу, једноставан, љубазан, марљив, молитвен, mudar, непосредан, образован, одан Господу и Цркви, одговоран, осећајан, пажљив, пожртвован, правичан, поштен, пријатан у опхођењу, принципијелан, приступачан, спокојан, спреман на подвиг и на жртву, скроман, стрпљив, строг, спреман да саслуша, да помогне, да охрабри, да утеши, топао, трезвен, уверљив у говору, упућен у проблеме савременог човека, у проблеме омладине, уравнотежен, усрдан у богослужењу и проповедању, чврст у вери*, итд. Пошто предмет наше анализе представљају комуникациона својства свештеника, у етапи интерпретације резултата експеримента из прелиминарног списка одабране су само одлике релевантне са аспекта остваривања пасторалне комуникације. Издвојена су следећа комуникациона обележја (N = 22): *давање инструкција о понашању парохијана; деликатност; емоционална топлина; изрицање категоричких судова; комуникативност; коришћење архаичних речи и израза; коришћење пословица, изрека, афоризама; коришћење хумористичких ефеката у говору; критиковање парохијана; опхођење према парохијанима са уважавањем; охрабривање парохијана; пажљивост према саговорнику; позивање на размисљање при решавању проблема; предусретљивост, спремност да се помогне; пријатност у опхођењу; прихватљив, примерен темпо говора; саосећајност; спремност да се саслуша саговорник; спремност на пружање савета; благ тон у опхођењу; сугестиван тон излагања; тактичност; умеће одржавања пажње.*

2. Непосредно опсервирање. Студенти завршне године основних студија теологије (четири групе састављене од по пет истраживача) су током пет радних дана пратили дванаест парохијских свештеника у свим њиховим активностима. Посматрани су разни аспекти њиховог рада — држање проповеди, одржавање верске наставе, разговори са парохијанима, телефонски разговори, општење са колегама у форми дијалога и бележене њихове типичне реплике.

Као посебно изражено специфично обележје говорног понашања свештеника уочава се често прибегавање протективима (о протективности као специфичној менталној категорији теистичке свести и средствима за њено исказивање детаљније в. Бугаева 2008: 63–69) као израз осећања присуства Божијег и Његове заштите и покровитељства (формуле типа: *Богу хвала; Слава Ти, Боже; Сам Бог зна; По промислу Божијем; Нека Вас Господ чува*, и сл.). Прибегава се и императивним инструкцијама, типа: *Приђите; Целивајте икону; Седите; Јавите се Вашем парохијском свештенику; Упутите молбу архијерејском намеснику*, и сл. Често се постављају и питања ради конкретизације исказа саговорника: *Добро, и даље? Шта сте мислили тиме да кажете? Јесте ли се обраћали за помоћ? Имате ли извод из матичне књиге крштених? Да ли сте разговарали са својим духовником? Имате ли благослов за то?*, и сл. Уочено је и коришћење коментара у виду библијских, посебно новозаветних, прецедентних текстова, типа: *Да не зна левица шта чини десница; Носите бремена једни других и тако ћете испунити закон Христов; Морамо умножавати таланте које нам је Бог даривао; Не смемо бити попут неплодне смокве; Нико не може два господара служити; По плодовима њиховим познаћете их*, и сл. Свештеници прибегавају и коришћењу прецедентних текстова из патерика (*Учиниће Господ да процвета штап, само га ти упорно заливај* — забележено 23.5.2012, исказ протојереја Ђуре Скочића у разговору са духовним чедом), али и из српске књижевности — уметничке и народне (*Срамота је доброме јунаку цилитнут 'се, не погодит ' циља* — Иван Мажуранић, „Смрт Смаил-аге Ченгића“ — забележено 22.5.2012, исказ протојереја Тода Јефтенића у разговору са духовним чедом, *Су чим ћемо изаћ ' пред Милоша* — П.П. Његош, „Горски вијенац“, *Боље ти је изгубити главу него своју огрешити душу* — народна песма „Смрт мајке Јевросиме“ — забележено 24.5.2012, исказ протојереја Ратка Николића у проповеди), и сл.

При разговору са парохијанима прибегава се и инструкцијама о томе како се ваља владати, шта чинити у конкретной ситуацији: *Морате држати пост најмање три дана; Требало би да освећате свој дом; Донећете свећу и бело платно; Било би најбоље да четрдесет дана свакодневно читате Молбени канон Пресветој Богородици*, и сл. Такође је присутно нуђење подршке или помоћи: *Ако Вам затреба моја помоћ, ту сам; Позовите се на мене; Буде ли каквих проблема, обавезно се јавите*. Активно се у разговору са верницима користи термилошка лексика: помињаћемо на *проскомидији* и на *великом входу*; дођите на *Пређеосвећену*; ту треба извршити *јелеосвећење*; после *заамвоне молитве*; у *параклису*; то је врло битно *еклисиолошко* питање; овде долази до израза *саборност* Цркве; ми *заједничаримо* у Телу и Крви Христовој, приступамо *евхаристијској* Чаши, итд.

У разговору међу колегама (укључујући и студенте теологије и ученике богословије), како показују белешке, користе се карактеристични шaljиви коментари и афоризми, неретко инспирисани богослужбеним и формулама из типика, типа: *Знаш како је са владикама: клањај се ниско — не прилази блиско; Твојим светим молитвама, оче, боле ме леђа; Он је у то упао као Пилат у Вјерују*, и сл. Уочава се, такође најчешће у комуникацији са припадницима клира, доста често прибегавање црквенословенизмима (о црквенословенско-руској диглосији као карактеристичном социоекатском обележју језика клирика и лаика у руској средини в. Бугаева 2008: 176–185), типа: *(Како сте?) И так и сјак; Ниње отпушчајеш* (у смислу: Идем кући, завршио сам обавезе за данас); *Сутра је твоја чреда; Он је данас служиачици; Каква су то јастуја и питуја?; Како је прошло избијеније младенца?* (испит); *Тако је благословио Митрополит црногорско-приморски и прочитаја и прочитаја и прочитаја* (скраћивање његове вишекомпонентне титуле), *Е, то ће бити само ашче изволит настојатељ; Положио је милостију и шчедротами (професора...)*, и сл. Неке црквенословенске етикецијске формуле употребљавају се и у комуникацији са лаицима, нпр.: *Живели на многаја љета / на многаја и благогаја љета; Вјечнијаја памјат, Бог да јој душу прости!*; *(Живели!)* — *На спасеније!* (при наздрављању). Интересантно је да и лаици свештеним лицима неке формуле исказују искључиво или претежно на црквенословенском, нпр.: *Помјаните, оче! Молим Вас, усугубите молитве! У проповедима је такође уочено коришћење црквенословенизама, нпр.: благољепије богослужења; у Цркви све бива благообразно и по поретку; то је дан торжества Православља; неки верници су у прелести*, и сл. Поједини свештеници при проповедању прибегавају архаизацији исказа коришћењем извесних маркираних граматичких облика, типа: *и васцијеломе нашем српскоме народу, и виђе ослабљени да се исцијелио, молитвама и подвизима светијех Отаца нашијех*, итд. Уочена је и употреба неологизама и казионализама, обично хумористички или иронично интонираних, типа: *онај Артемије и његове артемиде* (духовне кћери којима је окружен), *она је пастирица* (студенткиња трогодишњих основних студија на Богословском факултету, тзв. пастирско-катихетски смер), и сл.

Уочене одлике дају повода за закључак да се и у српској говорној и социокултурној средини може говорити о елементима православног социоекта као социјално маркираног подсистема националног језика који опслужује говорне потребе социјалне групе клирика, монаха, ученика духовних школа, студената теологије, службеника црквених установа и учрквењених лаика, а одликује се специфичношћом пре свега на лексичком плану (у руској средини уочене су и прегледно описане фонетске, лексичке, творбене и граматичке одлике православног социоекта — исп. Бугаева 2008: 78–204; 2010: 21–28).

3. Посредно опсервирање. Методологија посредног опсервирања састојала се у анкетирању испитаника о комуникационом понашању свештеника које су посматрали, а у складу са за ту прилику специјално разрађеним упитником. Налазе до којих се дошло путем упитника истраживач је потом систематизовао и генера-

лизовао. Ова методологија омогућава да се изврши анкетирање великог броја испитаника, од којих сваки генерализује својства низа свештеника које је посматрао.

Испитаницима је понуђен списак личносних својстава (30 својстава), међу којима 22 комуникациона, са задатком да изаберу она која су по њиховим запажањима својствена свештеницима које су посматрали. Свако својство рангирано је по следећој скали:

присутно је често	присутно је ретко	није присутно
-------------------	-------------------	---------------

Добијени су следећи резултати (у процентима од укупног броја испитаника):

Редни број	личносна својства	често	ретко	није присутно
1.	ауторитаран тон у опхођењу	19	78	3
2.	давање инструкција о понашању парохијана	72	21	7
3.	добронамерност	94	6	0
4.	емоционална топлина	74	24	2
5.	изрицање категоричких судова	22	59	19
6.	комуникативност	74	21	5
7.	коришћење теолошке терминологије	53	47	0
8.	коришћење архаичних речи и израза	24	53	25
9.	коришћење пословица, изрека, афоризама	43	46	11
10.	коришћење хумористичких ефеката у говору	35	50	15
11.	критиковање парохијана	24	53	23
12.	одмерено, достојанствено држање	86	14	0
13.	озбиљност	77	23	0
14.	опхођење према парохијанима са пуним уважавањем	66	32	2
15.	охрабривање парохијана	37	53	10
16.	пажљивост према саговорнику, деликатност, тактичност	56	42	2
17.	позивање на размишљање при решавању проблема	15	67	18
18.	предусретљивост, спремност да помогне	68	28	4
19.	пријатност у опхођењу	94	4	2
20.	прихватљив, примерен темпо говора	69	29	2
21.	саосећајност	75	22	3
22.	спремност да се саслуша саговорник	70	22	8
23.	спремност на пружање савета	42	46	12
24.	строгост	22	65	13

25.	стрпљивост	77	22	1
26.	сугестиван тон излагања	43	48	19
27.	суздржаност, дистанцираност у опхођењу	29	60	11
28.	узимање у обзир мишљења парохијана	40	60	0
29.	умеће одржавања пажње	72	22	6
30.	умеће превазилажења конфликта	52	45	3

На основу добијених резултата, доминантна комуникациона својства свештеника јесу добронамерност, пријатност у опхођењу, одмерено, достојанствено држање, озбиљност, стрпљивост, емоционална топлина, саосећајност, комуникативност, спремност да се саслуша саговорник, давање инструкција о понашању парохијана. Већина ових својстава везана је за комуникациону интерактивност, толерантност и емпатичност. Стога не изненађује налаз да је најређе уочено својство парохијског свештенства ауторитаран тон у опхођењу. Од својстава која са становишта квалитета комуникације захтевају корекцију треба поменути на првом месту релативно недовољно узимање у обзир мишљења парохијана и категоричност у изрицању судова.

4. *Рангирање комуникационих својстава.* Ова методолошка процедура омогућила је да идентификујемо својства која најчешће демонстрирају парохијски свештеници, али и она која су најдефицитарнија у њиховој комуникацији. Одабрана својства (њих 12), презентирана у табели затвореног типа, оцењивана су по скали од 1 до 12. Свако обележје бодовано је у зависности од места на које су га поставили испитаници (нпр. ако се нашло на првом месту додељиван му је један бод, на седмом 7, на дванаестом 12). Добијени су следећи резултати (у десцендентном поретку):

Комуникациона својства	Бодови
непосредан	8,4
достојанствен	16
благ	16,2
комуникативан	17
уравнотежен	17,2
саосећајан	18,9
уме да саслуша саговорника	19,6
стрпљив	19,7
способан да утиче на парохијане	20,8
културан у опхођењу	22,3
строг	27,4
дистанциран	29,8.

5. Идентификовање емпиријске представе о свештенику у језичкој свести. Објекат истраживања овде је стереотипна представа о свештенику која се формирала у масовној свести. Како је показало наше истраживање, испитаници поседују доста јасно формирану представу о свештенику, која утиче на његову перцепцију у процесу комуникације.

Приликом описивања стереотипне представе о свештенику био је спроведен усмерени асоцијативни експеримент који се састоји у нуђењу испитаницима речи — стимулуса на које они треба да вербално реагују. При томе је експериментатор усмеравао реакцију испитаника помоћу конкретизујућег питања. Испитаницима се нудило да одговоре на питања: „*Какав је свештеник по својој спољашњости? Чиме се бави? Какав му је карактер?*“ Време за извршење налога ограничавало се на пет минута.

Добијене реакције су током обраде података разврстане по тематским групама, онако како их наводимо у излагању које следи.

Као најупечатљивије карактеристике спољног изгледа свештеника издвојене су следеће: *достојанствен, уредан, у мантији, са напрсним крстом, одмерен у покретима, благих црта лица, бистрог погледа, има сјај у очима, пријатност и предусретљивост у изразу лица, седе косе и браде*. Поједине од ових одлика — ношење мантије, напрсног крста, браде — јесу битни елементи тзв. „социјалног симболизма“ у сакралној комуникационој култури (о социјалном симболизму као укупности симболичких значења које се унутар одређене конфесионалне заједнице приписују радњама, поступцима, појавама и предметима детаљније в. у: Кончаревић 2006: 255–258; Кончаревић 2013:104–106).

Доминантне карактеристике делатности парохијског свештеника, према мишљењу испитаника, јесу: *богослужи (чита молитве, служи Литургију, јутрење, вечерње, кади, помазује, венчава, кристава, служи опела, парастосе, освештава воду у домовима парохијана); исповеда (слуша исповести, поставља питања, саветује, чита разрешну молитву); духовно руководи паством (разговара, помаже људима у њиховим недоумицама и дилемама, понекад критикује, опомиње, указује на наше недостатке, посредује у размирицама у породици); организује активности у парохији (поклоничка путовања, трибине, прославе, обележавање храмовне славе, прикупљање хуманитарне помоћи, прикупљање добровољних прилога)*.

Обележја карактера свештеника која имају своју спољашњу манифестацију, по мишљењу испитаника, су следећа: *благ (добронамеран, добродушан, срдчан, непосредан), уравнотежен (смирен, добро влада собом у разним ситуацијама, одмерен), емотиван (искрен, отворен, присан, саосећајан), енергичан (активан, иницијативан, спреман на деловање, способен да покрене разне акције)*.

6. Идентификовање диференцијалних комуникационих одлика говора свештеника. За овај аспект истраживања био је састављен списак својстава говора и комуникационих обележја која диференцирају говор и понашање свештеника од говора и понашања припадника других професија. Испитаницима је понуђена анкета следећег садржаја:

1. Да ли се говор свештеника разликује од говора представника других професија? а) да; б) не; в) делимично.

2. Свештеници често користе: а) сложене и дуге реченице; б) једноставне и кратке реченице.

3. Да ли свештеници поштују норме говорне етикеције (изражавања захвалности, честитања, извињења, молбе, поздрава, саучешћа итд.)? а) поштују; б) не увек; в) често не поштују; г) не поштују.

4. Темпо говора свештеника је: а) веома брз; б) прилично брз; в) средњи; г) спор.

5. Тенденција да критикује парохијане код свештеника је: а) изузетно изражена; б) изражена; в) приметна; г) слабо изражена.

6. Категоричност у исказима свештеника је: а) изузетно изражена; б) изражена; в) приметна; г) слабо изражена.

Говор свештеника, по процени испитаника, изразито се разликује од говора представника других професија (84% испитаника сматра да је разлика уочљива, 12% да је донекле изражена, а само 4% испитаника не уочава ову разлику). Сложене и дуге реченице у говору свештеника уочава 58% испитаника. Свештеници поштују норме говорне етикеције по мишљењу 92% испитаника, али не увек (8%). Темпо говора свештеника је за већину анкетираних парохијана (53%) адекватан (средњи), спор за 35% и прилично брз за 12% испитаника. Тенденција критиковања парохијана код свештеника је слабо изражена (68%), приметна (18%), изражена (14%) и изузетно изражена (4%). Најзад, категоричност у исказима свештеника је приметна (59%), изражена (23%), изузетно изражена (10%) и слабо изражена (8%).

7. Идентификовање типичних говорних манира парохијских свештеника. Испитаницима је тражено да, на основу понуђеног списка (анкете затвореног типа) идентификују (стављањем знака +) говорне манире (позе, гестове, начин излагања проповеди, држање у непосредној комуникацији) својствене њиховим свештеницима. Покушали смо да на тај начин реконструиремо начин на који свештеници опште са својим парохијанима и да сазнамо које говорне манире свештеника парохијани најчешће уочавају.

Приликом обраде резултата експеримента на основу фреквентности уочених обележја издвајају се типични манири који су заједнички већем броју свештеника, као и манири који су својствени само појединцима. Добијени подаци могу указати на позитивне и негативне димензије држања свештеника у непосредној комуникацији и при проповедању и пружити оријентир за евентуално кориговање извесних говорних манира. Резултате ћемо приказати по опадајућем редоследу фреквентности:

Говорни манир	Број реакција
усправан, озбиљан, достојанствен став при проповедању	138
одисање дубоком вером и побожношћу при проповедању и у непосредном контакту	124
одисање миром и спокојством при проповедању и у непосредном контакту	121
одисање љубављу према пастви при проповедању и у непосредном контакту	110
сигурност при проповедању	98
жеља да се речено што дубље утисне у душе слушаца при проповедању	97
природно, спонтано, неусиљено држање у непосредном контакту	95
добродушан хумор у непосредном контакту	89
пун, јасан, пријатан, милозвучан глас при проповедању	82
дар запажања у непосредном контакту	80
претерано брзо излагање проповеди	76
љубазно, насмејано лице при ступању у контакт	74
расејаност у непосредном контакту	65
спонтани и одмерени покрети при проповедању	53
лаки покрети напред-назад при проповедању	53
вешто одабирање доказа, цитата и сл. при проповедању	49
често коришћење узречица („речи-паразита“)	42
обухватање погледом свих присутних при проповедању	41
мењање израза лица при проповедању	39
постепено појачавање и спуштање гласа при проповедању	37
јасно и доследно вођење мисли при проповедању	35
коришћење изненадних инспирација при проповедању	34
сјај у очима као израз одушевљења при проповедању	30
повремено искрење суза у очима при проповедању	27
чешће и дуже задржавање погледа на појединим парохијанима при проповедању	25
нервозно, намргођено лице у непосредном контакту	16
обарање погледа при проповедању	16
укочено држање при проповедању	15
монотоност при проповедању	15
казивање недоречених и непотпуних мисли при проповедању	14
управљање погледа према иконама на иконостасу при проповедању	14
мрзовољан тон у непосредном контакту	13
прекидање мисли уметнутим реченицама и дигресијама при проповедању	13
чињење наглих покрета при проповедању	13
замишљено, забринуто лице у непосредном контакту	13

непрестано гледање само на једну страну при проповедању	12
трљање очију, чела, браде при проповедању	12
клађење, премештање с ноге на ногу при проповедању	11
неизговарање речи и реченица у целини	11

У целини посматрано, парохијани веома благонаклоно оцењују говорне манире својих свештеника. Уочава се висок рејтинг позитивно маркираних манира, пре свега оних који извиру из саме суштине пастирског служења (одисање дубоком вером и побожношћу, љубављу према пастви при проповедању и у непосредном контакту, природно, спонтано, неусиљено држање у непосредном контакту, дар запажања и др.). Међу негативно маркираним манирима парохијанима најчешће сметају неадекватан темпо проповедања (претерано брзо излагање проповеди), незадовољавајући квалитет успостављања интерпресоналних односа са парохијанином као појединцем (расејаност у непосредном контакту) и недовољно висок ниво културе говора проповедника (често коришћење „поштапалица“, одн. речи-паразита).

8. Идентификовање позитивних и негативних исказа парохијских свештеника. Испитаници су замољени да запишу исказе својих парохијских свештеника који су им се онајвише урезали у сећање по позитивном или негативном емоционално-експресивном деловању на њих (по три из сваке групе). На тај начин покушали смо да идентификујемо исказе које свештеници најчешће упућују својим парохијанима, као и исказе који ови потоњи најдуже памте. Спроведени експеримент омогућава нам да посредно идентификујемо неке доминантне црте комуникације свештеника са парохијанима, као и рецепцију одређених типова исказа, а тиме и комуникативних стратегија свештеника међу парохијанима.

Навешћемо неке најфреквентније исказе (забележене најмање 30 пута) који су емоционално и волитивно подстицајно деловали на испитанике. Тако, као позитивно маркиране парохијани бележе исказе типа: *Драга браћо и сестре! Драги моји! Чедо наша духовна! Синови и кћери наше свете Цркве! Сине мој! Чедо! Кћери!* (у обраћању); *Бог хоће да се сви људи спасу. Нема греха неопростивог осим граха непокајаног. Ако паднеш, устани и иди даље. Какве су нам мисли, такав нам је и живот* (афоризам архимандрита Тадеја Витовничког који су преузели многи духовници). *Без Бога ни преко прага!* (паремија). *Све треба да буде воља Божија. Даће Господ, све ће бити добро. Што левица зна, десница да не зна* (трансформисана јеванђељска сентенца). *Зна Бог ишта чини! Све ишто постоји у рукама је Божијим. Труди се, па колико Бог да. Гледај да не осуђујеш друге. Ко ишта ради, себи ради /ко ишта чини, себи чини* (паремија). *Уздај се у Бога. Нема никога без греха осим Бога* (записано и у облицима: *Никтоже без грјеха, токмо једин Бог; Никтоже без грјеха до једини Бог* — формула из чина опела и помињања умрлих); *Без Бога ништа не можеш* (трансформисани јеванђељски исказ). *Чим судиш некоме, примаеш његов грех. Ко цркву дарује, Богу позајмљује, а Бог ни-*

коме дужан не остаје. Господу слава и хвала за све. Дај Боже да се Срби сложе, обоже и умноже (сентенца владике Николаја Жичког). Куд год ходили, Богу се молели; што год замолили, Бог вам даривао — мира и здравља и свакога берићета.

По негативној маркираности парохијанима су се урезали у сећање искази изречени у ауторитарном тону, који демонстрирају ригидност или комуникативну инертност: *Не могу, журим. Зашто нисте дошли раније? Шта сте до сад радили? Ви мене уопште не слушате. Јесам ли вам лепо рекао / Лепо вам кажем... Колико пута да вам понављам? Зашто стално морам да вас подсећам? Ваљда ја боље знам! Не знам ја ту ништа. Нема ту изговора!*

Међу карактеристичним исказима позитивне емоционално-експресивне маркираности преовлађују они у којима се исказују темељне моралне вредности, разгорева вера, дају најзначајније поуке о односу према Богу и ближњима, исказују молитвене добре жеље или које показују интимност односа између свештеника и парохијана. У њима се демонстрирају присност, добронамерност, топлина, деликатност. Негативно се оцењују искази у којима се демонстрирају ауторитарност, недостатак жеље да се парохијанин саслуша, прекореваче, инсистирање на већ изнетом аргументу који саговорник не прихвата, ригидност, рутинерство, инертност.

9. Верификација идентификованих комуникационих обележја парохијских свештеника. У овој етапи генерализовали смо резултате свих спроведених експеримената и саставили јединствени финални списак комуникационих својстава представника анализираних професионалних група. Ова етапа обухватила је следеће процедуре: 1) комуникациона обележја разграничена су од некомуникационих, и ова потоња су искључена из даљег разматрања; 2) различите метајезичке ознаке за једно исто комуникационо својство које су добијене у разним експериментима уопштене су и сведене на једну метајезичку ознаку; 3) састављен је јединствени финални списак комуникационих обележја представника свештенства као професионалних група, који укључује сва обележја која се не понављају, а која су издвојена у претходним експериментима.

Комуникациона обележја која су идентификована у централној етапи истраживања уопштена су и предложена за верификацију. Списак издвојених обележја кориговали су и верификовали независни испитаници. Испитаницима је дат задатак да потврде или одбаце одређено комуникационо обележје. Ево како изгледа анкета која је примењена за потребе нашег истраживања:

Истражујемо обележја комуницирања и понашања свештеника Српске православне цркве. Молимо вас да узмете учешће у нашем експерименту.

Прочитајте списак обележја комуницирања и понашања свештеника која су издвојили испитаници у одговорима на наше претходне анкете. Ако мислите да је вама познатим свештеницима својствено дато обележје, ставите знак + поред одговарајућег обележја. Ако мислите супротно, ставите знак -. Ослоните се на сопствена посматрања свештеника које познајете. Молимо вас да оцените свако доле наведено обележје. Хвала на сарадњи!

Добијени подаци искоришћени су за рангирање комуникационих обележја свештеника по упечатљивости урезивања у свест носилаца језика и стратификације модела комуникационог понашања у пастирској делатности, нпр.:

<i>Својства свештеника</i>	<i>Оцена</i>
<i>Пријатност у опхођењу</i>	
<i>Топлина</i>	
<i>Спремност да саслуша саговорника, итд.</i>	

Резултате ћемо приказати по опадајућем редоследу фреквентности (број позитивних одговора и проценат испитаника):

Комуникационо обележје	Број позитивних одговора	Процент испитаника
добронамерност	192	96%
пријатност у опхођењу	180	90%
одмерено, достојанствено држање	176	88%
стрпљивост	173	86,5%
емоционална топлина	171	85,5%
комуникативност	168	84%
спремност да се саслуша саговорник	154	77%
разгоревање вере код парохијана	143	71,5%
прихватљив, примерен темпо говора	139	69,5%
уредност и достојанственост у изгледу	135	67,5%
озбиљност	130	65%
предусретљивост, спремност да се помогне другоме	128	64%
коришћење пословица, изрека, афоризама	126	63%
саосећајност	124	62%
познавање психологије	117	58,5%
спремност на пружање савета	113	56,5%
коришћење недовољно разумљиве богословске терминологије	108	54%
давање инструкција о понашању парохијана	103	51,5%
пажљивост према саговорнику, деликатност, тактичност	97	48,5%
сугестиван тон излагања	93	46,5%
охрабривање парохијана	87	43,5%
критиковање парохијана	82	41%
умеће одржавања пажње	80	40%
строгост	75	37,5%
позивање на размишљање при решавању проблема	69	34,5%

опхођење према парохијанима са пуним уважавањем	66	33%
коришћење хумористичких ефеката у говору	64	32%
коришћење архаичних речи и израза	58	29%
умеће превазилажења конфликта	54	27%
изговарање заузетошћу	52	26%
апеловање на савест парохијана	50	25%
изрицање категоричких судова	46	23%
суздржаност, дистанцираност у опхођењу	32	16%
узимање у обзир мишљења парохијана	30	15%
позивање на ауторитет који извире из свештеничког чина	28	14%
критиковање парохијана за духовну немарност	24	12%
ауторитаран тон у опхођењу	24	12%
указивање на потребу јединства у парохији	23	11,5%
раздражљивост	23	11,5%
одбијање критика	18	9%
прибегивање упозорењима или претњама	17	8,5%
позивање на ауторитете (пре свега јерархију)	17	8,5%

10. Моделирање и стратификација комуникационе личности парохијског свештеника. Након спроведене етапе уопштавања експериментално идентификованих комуникационих обележја и верификације тих обележја од стране независних информаната приступило се издвајању централних и периферних карактеристика комуникационе личности парохијског свештеника, што омогућава да се добије један уопштени финални портрет данашњег парохијског свештеника са аспекта његове професионалне комуникационе културе.

У централне комуникативне одлике сврставамо оне са заступљеношћу изнад 60% у анкетним одговорима испитаника (добронамерност, пријатност у опхођењу, одмерено, достојанствено држање, стрпљивост, емоционална топлина, комуникативност, спремност да се саслуша саговорник, разгоревање вере код парохијана, прихватљив, примерен темпо говора, уредност и достојанственост у изгледу, озбиљност, предусретљивост, спремност да се помогне другима, коришћење пословица, изрека, афоризама, саосећајност). У ближу периферију спадају обележја заступљена у одговорима 45–60% испитаника (познавање психологије, спремност на пружање савета, коришћење богословске терминологије у изражавању, давање инструкција о понашању парохијана, пажљивост према саговорнику, деликатност, тактичност, сугестиван тон излагања). У даљој периферији нашле су се одлике са заступљеношћу испод 45% у анкетним одговорима испитаника (охрабривање парохијана, критиковање парохијана, умеће одржавања пажње, строгост, позивање на размишљање при решавању проблема, опхођење према парохијанима са пуним

уважавањем, коришћење архаичних речи и израза, умеће превазилажења конфликта, изговарање заузетости, апеловање на савест парохијана, изрицање категоричких судова, суздржаност, дистанцираност у опхођењу, узимање у обзир мишљења парохијана, позивање на ауторитет који извире из свештеничког чина, критиковање за духовну немарност, строг тон у опхођењу, указивање на потребу јединства у парохији, коришћење хумористичких ефеката у говору, одбијање критика, прибегавање упозорењима или претњама, позивање на ауторитете — пре свега јерархију, раздражљивост).

Централна обележја и она која су сврстана у ближу периферију представљају одраз типичног професионалног комуникационог понашања парохијског свештенства, будући да су примећена од стране већине испитаника. Обележја везана за даљу периферију својствена су или појединцима, дакле, конкретним свештеницима, или неким мањинским категоријама свештеника и она представљају периферију комуникационе личности парохијског свештеника.

Овде предочени налази о доминантним обележјима пасторалне комуникације у српској говорној и социокултурној средини могу послужити као основа за разраду методике обучавања студената теологије адекватном комуникационом понашању, што данас представља изузетно актуелан задатак у контексту унапређивања пасторалног и мисионарског деловања Цркве, као и подизања квалитета образовања у средњошколским и високошколским институцијама теолошког профила.

ЛИТЕРАТУРА

- Багрянская Н.В. 2004: Особенности коммуникативного поведения военнослужащих, [В сб.:] Стернин И.А. (ред.), *Язык и национальное сознание*, вып. 5, Воронеж: Истоки, 173–180.
- Беспамятнова Г.Н. 2007: Коммуникативная личность русского телевизионного ведущего, [В сб.:] Стернин И.А., Шипелевич Л. (ред.), *Коммуникативное поведение славянских народов: русские, украинцы, белорусы, поляки, сербы*, Warszawa: Instytut Ruscystyki Uniwersytetu Warszawskiego, 37–44.
- Бугаева И.В. 2008: *Язык православных верующих в конце XX — начале XXI века*, Москва: РГАУ — МСХА им. К. А. Тимирязева.
- Бугаева И.В. 2010: *Язык православной сферы: современное состояние, тенденции развития. Автореф. дисс. ... д-ра фил. наук*, Москва: РГАУ — МСХА им. К. А. Тимирязева.
- Дедова О.М. 1999: Речевое воздействие в коммуникативной ситуации „врач — больной“, [В сб.:] Стернин И.А. (ред.), *Культура общения и ее формирование*, Воронеж: Истоки, вып. 6, 77–79.
- Дедова О.М. 2000: Языковое поведение врача вне профессиональной коммуникативной ситуации, [В сб.:] Стернин И. А. (ред.), *Речевое воздействие*, Воронеж: Истоки, 79–80.
- Капустян Е., Антонова Л.Г. 2004: Коммуникативный портрет современного политика, [В сб.:] Стернин И.А. (ред.), *Коммуникативные исследования*, Воронеж: Истоки, 68–73.
- Керн К. 1997: *Пастирско богословље*, Врњачка Бања — Београд: Братство св. Симеона Мироточивог — Богословски факултет СПЦ.
- Кончаревић К. 2006: *Језик и православна духовност: студије из лингвистике и теологије језика*, Крагујевац: Каленић.
- Кончаревић К. 2010: Теоријско-методолошке основе проучавања сакралних комуникативних култура *Pax Slavia Orthodoxa*, *Славистика* 14, 2010, 89–95.

- Кончаревић К. 2013: *Сакрална комуникација: нормe, традиције, средства*, Београд: Православни богословски факултет — Институт за теолошка истраживања.
- Лазуренко Е.Ю. 2000: Коммуникативные особенности поведения руководителя, [В сб.:] Стернин И. А. (ред.), *Культура общения и ее формирование*, вып. 7, Воронеж: Истоки, 67–69.
- Лазуренко Е.Ю. 2007: Коммуникативная личность русского руководителя, [В сб.:] Стернин И.А., Шипелевич Л. (ред.), *Коммуникативное поведение славянских народов: русские, украинцы, белорусы, поляки, сербы*, Warszawa: Instytut Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego, 45–74.
- Маринковић Ж. 1970: *Пастирско богословље*, Београд: Свети архијерејски синод СПЦ.
- Мокичева М.В. 2005: Особенности коммуникативного поведения радиоведущих регионального и столичного эфира, [В сб.:] Стернин И.А. (ред.), *Коммуникативные исследования*, Воронеж: Истоки, 108–111.
- Мруць Н.А. 1997: Особенности коммуникативного поведения российского учителя, [В сб.:] Стернин И.А. (ред.), *Изучение и преподавание языка как национально-культурной ценности*, Воронеж: Истоки, 19–29.
- Саломатина М.С. 2003: Языковая и коммуникативная личность: проблема соотношения, [В сб.:] Стернин И.А. (ред.), *Язык и национальное сознание*, вып. 4, Воронеж: Истоки, 103–107.
- Саломатина М.С. 2005: К трактовке понятия коммуникативная личность, [В сб.:] Стернин И.А. (ред.), *Культура общения и ее формирование*, вып. 4, Воронеж: Истоки, 85–86.
- Саломатина М.С. 2006: Коммуникативная личность филолога как предмет экспериментального изучения, [В сб.:] Стернин И. А. (ред.), *Культура общения и ее формирование*, вып. 16, Воронеж: Истоки, 12–16.
- Саломатина М.С. 2007: Коммуникативная личность российского филолога, [В сб.:] Стернин И.А., Шипелевич Л. (ред.), *Коммуникативное поведение славянских народов: русские, украинцы, белорусы, поляки, сербы*, Warszawa: Instytut Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego, 23–36.
- Стамулис Ј. 2005: *Савремено православно мисионарско богословље*, Београд: Православни богословски факултет.
- Стернин И.А. 2008, *Теоретические и прикладные проблемы языкознания*, Воронеж: Истоки.

SUMMARY

On Some Sociolinguistic Aspects of Pastoral Communication in the Serbian speaking society and culture

Keywords: sacral communication, pastoral theology, professional communication personality, verbal and nonverbal communication behavior.

The essay is an attempt of empirical analysis of sociolinguistic determinants of the success of pastoral communication in the Serbian speaking society and culture with the use of the complex methodology based on the models of research which are founded in Russian communication linguistics (the Voronezh school). Applying the procedure involving the pilot survey, indirect observation, the ranking of communication characteristics of speech, identification of typical speech manners, identification of positive and negative statements and the verification of identified communication characteristics of parish priests, we have tried to realize in which way the personality of a parish priest is represented in the mind of the Serbian speaking persons, how they perceive and conceptualize the communication activity of the priest in the modern conditions of the inner and outer mission of the Church and what expectations they set before him.